

Szólásszabadság a neoliberalizmus korában

– *a nyugati felsőoktatási
színtereken zajló jelenkori viták tükrében*

BALOGH LÍDIA – DINÓK HENRIETT*

Tanulmányunk tárgyát a nyugati, főként az angolszász felsőoktatási színtereken az utóbbi években, a 2010-es évek derekán felerősödő diákmozgalmak bizonyos, a szólásszabadság elvét érintő – és gyakran a ‘politikai korrektség’, illetve az ‘identitáspolitika’ kontextusában emlegetett – követelése képezik. A jelenség körül kibontakozó viták nem szemlélhetőek leegyszerűsítően, liberális és konzervatív felek szembenállásaként. Egyrészt a liberálisnak tekintett szereplők között is megosztottság tapasztalható bizonyos értékek – főként a szólásszabadság és a diverzitás – rangsorolása mentén, másrészt határozottan kirajzolódik a neoliberalizmus szerepét felvető baloldali kritika is a vitatott kezdeményezések tekintetében.

Célunk néhány alapfogalom bemutatását követően annak feltérképezése és áttekintése, hogy a jelenséget kritikusan szemlélők hogyan látják a diákmozgalmak követeléseinek a hátterét, illetve jelentőségét. Ami a téma hazai relevanciáját illeti: a tanulmányban tárgyalt fejleményekről – főként az incidensekről – szóló tudósítások különböző csatornákon eljutnak Magyarországra is, és nem kizárható, hogy a felsőoktatás színterein (vagy azon kívül) nálunk is megjelenhetnek hasonló, a szólásszabadság elvét megkérdőjelező követelések. Ennél is fontosabb azonban, hogy a nyugati diákmozgalmak körül kialakult vitákban olyan szempontok és érvek jelenhetnek meg, amelyek révén jobban átláthatunk-megérthetünk egyes jelenkori dilemmákat az alapjogok, illetve szabadságjogok terén – ha abból a feltételezésből indulunk ki, hogy az észak-amerikai és nyugat-európai felsőoktatási intézmények falain belül kibontakozó jelenségek tünete egy globális folyamatnak, az emberi jogi konszenzus 21. századi széttörésének.

* A szerzők az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont (MTA TK) segédmunkatársai. E-mail: balogh.lidia@tk.mta.hu; dinok.henriett@tk.mta.hu. A tanulmány alapja egy hosszabb kézirat, amelyet az NMHH Média-tanács Média-tudományi Intézetének támogatásával készítettek a szerzők; közlésre átdolgozását nagyobb részt Balogh Lídia végezte. A tanulmány korábbi változatát a szerzők az MTA TK Jogtudományi Intézetében (2017. szeptember 21-én) műhelyvitára bocsátották; ezúton mondanak köszönetet az opponens szerepét betöltő Gregor Anikónak (ELTE TÁTK), valamint a többi résztvevőnek – különösen Fiala-Butora Jánosnak és Kováts Eszternek – az értékes észrevételekért és javaslatokért.

1. (Kvázi) fogalmi áttekintés

„Megőrizhető-e a véleménynyilvánítás szabadsága az érzékenység világában?” – tette fel a kérdést Sajó András egy 2014-es előadása címében. Az előadásszöveg tanulmánnyá átdolgozott változatában Sajó és szerzőtársa, Clare Ryan a szólásszabadság elvének az internetes kommunikáció közegében való érvényesülését vizsgálja, egyes megállapításaik azonban – amint azt a későbbiekben látni fogjuk – alkalmazhatóak a nyugati egyetemeken zajló diákmozgalmak egyes követeléseire is. A szerzők szerint „[e]gy fokozottan érzékeny [...] ember hajlamos elfogadni, hogy a demokratikus deliberáció szükségessége többé nem igazolja a szólásszabadság védelmét, ha ez kellemetlen érzést kelt”; és az „érzékenység kultusza” által meghatározott világban „a biztonság (a zaklatástól való mentesség értelmében) mindennél előbbre való követelmény lesz”.¹

A szólás-, illetve vélemény szabadság fogalmának bemutatása szétfeszítené a jelen tanulmány kereteit, a téma kapcsán azonban nem takarítható meg bizonyos – a vitákban rendszeresen felmerülő, ennél fogva megkerülhetetlen, ám fluid tartalmú, olykor funkció tekintetében is kétséges – fogalmak bevezetése: ilyen a ‘neoliberalizmus’, a ‘politikai korrektség’ és az ‘identitás-politika’. Az alábbiakban az idézőjeles írásmód arra utal, hogy ezen kifejezések mögött nem áll széles körű egyetértés által övezett tartalom; sőt, olykor csupán retorikai eszköznek – például az ironia vagy önironia kinyilvánításának, esetleg szitokszónak – tűnnek.

1.1. ‘Neoliberalizmus’

A ‘neoliberalizmus’ kifejezés, amely az 1980-as évek óta egyre gyakrabban és egyre szélesebb körben bukkan fel, számos különböző – egymást akár ki is záró – értelemben használatos egyidejűleg. Neil Davidson és Richard Saull szerint például egyrészt utalhat arra az ideológiára, amely Közép-Európában alakult ki az 1930-as években az akkori gazdasági és társadalmi renddel szemben; másrészt arra a stratégiára, amely az 1970-es évek végén jelent meg – elsőként az Egyesült Királyságban, az Amerikai Egyesült Államokban és Chilében – a visszatérő gazdasági válságokra válaszul, harmadrészt pedig egy egész korszakra a kapitalizmus történetében.² Thomas Klikauer a neoliberalizmust ideológiai alapú projektnek tekinti, amelynek vezérlőelvei a szabad piac, illetve a piac deregulációja, az új piacok kiépítése, a jóléti állam visszaszorítása, a privatizáció, az állam szabályozó szerepének csökkentése, valamint a szakszervezet-ellenesség.³ Rajesh Venogupal a ‘neoliberalizmust’ problematikus és inkoherens, elemzési célra egyre kevésbé alkalmas fogalomnak látja, illetve megállapítja, hogy a ‘neoliberalizmus’ kifejezés elterjedése megosztottságot eredményezett a közgazdaságtan és a többi társadalomtudomány képviselői között, tekintve, hogy az utóbbiak (negatív) erkölcsi töltettel, a bírálat eszközeként használják.⁴

¹ SAJÓ András – CLARE RYAN: A bírói érvelés és az új technológiák. Gondolati keretek, újdonság, alapjogok és az internet [KAZAI Viktor Zoltán – KOVÁCS Ágnes ford.]. *Fundamentum*, 2016, 2–4, 32.

² NEIL DAVIDSON – RICHARD SAULL: Neoliberalism and the Far-Right: A Contradictory Embrace. 43 *Critical Sociology* (2017) 4/5 (June) 707.

³ THOMAS KLIKAUER: What Is Managerialism? 41 *Critical Sociology* (2015) 7–8, 1103.

⁴ RAJESH VENOGUPAL: Neoliberalism as Concept. 44 *Economy and Society* (2015) 2, 165.

Ez utóbbi megfigyelés kapcsán említhető egy 2005-ben megjelent, a neoliberalizmus fogalmát körüljáró 'kritikai szöveggyűjtemény', amelynek bevezetőjében a szerkesztők, Alfredo Saad-Filho és Deborah Johnston határozott álláspontot nyilvánítanak ki: a neoliberalizmust – amely elválaszthatatlan a globalizációtól és az imperializmustól – egy egyeduralomra törő projekt keretében szemlélik, amelynek során a hatalom és a gazdagság világszerte eliticsoportok kezében koncentrálódik.⁵ Következtetésük szerint „a neoliberalizmus a kisebbségi hatalomgyakorlásnak, a népek kifosztásának és a természet kizsákmányolásának a világméretű rendszere”.⁶

Mindazonáltal, egyes szerzők éppen a neoliberalizmus mint rendszer és az emberi jogi rezsim közötti összefüggéseket, illetve áthallásokat vizsgálják. Samuel Moyn szerint mind a neoliberalizmus, mind az emberi jogi megközelítés az egyént helyezi a középpontba, és ennek folytán az egyéni szabadságjogok érvényesítését előrébb sorolja a közösségi érdekérvényesítésnél (még akkor is, ha az utóbbi végső soron az egyén jólétét szolgálná). Emellett úgy látja, hogy mindkét megközelítés esetében jelen van egyfajta ellenszenv, vagy legalábbis gyanú az állam – különösen a nemzetállam – irányába.⁷ Charles R. Hale a kormányzás növekvő jelentőségű formájának látja a neoliberalizmust, amely jelentősen meghaladja a gazdasági intézkedések körét, és magában foglalja bizonyos emberi jogok elismerését, illetve támogatását is.⁸ Reed és Chowkwanyun a verseny jelentőségére helyezi a hangsúlyt: szerintük a neoliberalizmus rendszerében az „egyéni számban induló kisebbségi ügynököknek” jobb esélyei vannak, mint egy olyan társadalom víziójának, amelyben „nem kell folyamatosan küzdeni a piac ellentéteket szító, kiszámíthatatlan hatásaival”.⁹ Megjegyzendő, hogy antirasszista aktivisták már az 1990-es években használták az „elnyomottak olimpiája” („*oppression olympics*”) kifejezést, arra a feltétlenül kerülendő helyzetre utalva, hogy a különböző kisebbségek képviselői mintegy versengeni kezdenek abban, hogy ki szenved súlyosabb társadalmi elnyomástól.¹⁰

A neoliberalizmus (bármit is értsünk alatta) felsőoktatásra gyakorolt hatása ugyancsak egyre gyakrabban tárgyalt kérdéskör. Henry A. Giroux szerint a neoliberalizmus által megszabott keretek között a (felső)oktatás terei nem a demokratikus nyilvánosság terei többé, hanem szolgáltatásnyújtási, illetve fogyasztási színterekké válnak, és ebben a rendszerben az oktatók (a szolgáltatók) egyre kiszolgáltatottabb helyzetbe kerülnek a hallgatókkal (fogyasztókkal) szemben.¹¹ Aviva Chomsky ugyancsak úgy látja, hogy a felsőoktatási intézmények – a neolibe-

⁵ Alfredo SAAD-FILHO – Deborah JOHNSTON: Introduction. In: Alfredo SAAD-FILHO – Deborah JOHNSTON (szerk.): *Neoliberalism: A Critical Reader*. London – Ann Arbor, Pluto Press, 2005. 1.

⁶ SAAD-FILHO–JOHNSTON i. m. (5. lj.) 5.

⁷ Samuel MOYN: A Powerless Companion: Human Rights in the Age of Neoliberalism. 77 *Law and Contemporary Problems* (2015) 4, 147.

⁸ Charles R. HALE: Neoliberal Multiculturalism: The Remaking of Cultural Rights and Racial Dominance in Central America. 28 *PolAR: Political and Legal Anthropology Review* (2005) 1, 10.

⁹ Adolph REED JR. – Merlin CHOWKWANYUN: Race, Class, Crisis: The discourse of racial disparity and its analytical discontents. In: Leo PANITCH – Gregory ALBO – Vivek CHIBBER (szerk.): *Socialist Register 2012: The crisis and the left*. New York, Monthly Review Press, 2011. 166.

¹⁰ Angela Y. DAVIS – Elizabeth MARTÍNEZ: Coalition Building Among People of Color. In: María OCHOA – Teresia TEAIWA (szerk.): *Enunciating Our Terms; Women of Color in Collaboration and Conflict. Inscriptions 7*. Santa Cruz, Center for Cultural Studies, University of California at Santa Cruz, 1994. 42.

¹¹ Henry A. GIROUX: Bare Pedagogy and the Scourage of Neoliberalism: Rethinking higher education as a democratic public sphere. 74 *The Educational Forum* (2010) July–September. 184.

rális piac által az egyetemekre gyakorolt nyomás, illetve a neoliberalizmus által diktált individualizmus folytán – egyre inkább ügyfélként tekintenek a hallgatókra, legalább is az Egyesült Államokban.¹²

1.2. ‘Politikai korrektség’

A ‘politikai korrektség’ (*political correctness*, *PC*) kifejezést, amely szinte mindig negatív, illetve (ön)ironikus töltettel bukkan fel a különböző politikai diskurzusokban, Dan Moller 2016-os kiadású elemzése szerint azoknak a törekvéseknek a bírálatakor használják, amelyek a sérülékeny, illetve peremhelyzetű, a történelem során üldöztetést elszenvedő csoportok védelmének céljával a beszéd (esetleg a viselkedés) normáinak lefektetésére irányulnak; és a közbeszédből száműzni kívánják az érintett csoportok (valamint a velük szimpatizálók) számára esetlegesen bántó, lenéző, illetve bármilyen módon tapintatlan megnyilvánulásokat.¹³ Ami ezeknek a törekvéseknek a megítélését illeti, Judd Legum és Erica Hellerstein 2016-os esszejükben azt kifogásolják, hogy a ‘politikai korrektség’ kritikusan sekélyesek: apokaliptikus narratíváikat többnyire anekdotákra építik, adatokkal azonban kevésbé támasztják alá.¹⁴ A vonatkozó diskurzus, illetve, a ‘politikai korrektség’ jelenségének problematizálása jelentős részben a tömegmédiában, a publicisztika műfajában folyik. Erre példa a közelmúltból Jonathan Chait sokat idézett cikke, amely 2015-ben jelent meg a *New York Magazine* hasábjain, címe pedig úgy fordítható, hogy „Nem túl pízsi ilyet mondani”: ebben az írásában a szerző a ‘politikai korrektséget’ mint elutasítandó ‘politikai stílust’ közelíti meg, és ezzel összefüggésben arra a következtetésre jut, hogy: „[e]gy demokráciában a politika még mindig azon alapul, hogy el tudod-e érni, hogy az emberek egyetértésnek veled; nem pedig azon, hogy el tudod-e érni, hogy féljenek egyet nem érteni.”¹⁵

A ‘politikai korrektség’ bírálata, amennyiben az Egyesült Államok politikai térképét vesszük alapul, nemcsak a demokraták és a republikánusok közötti, esetleg a demokrata párt szavazóinak körén belül a liberálisabb és a baloldali irányt képviselők közötti vitákban kerül elő, de rendszeresen megjelenik a radikális jobboldal, így a Tea Party politikai retorikájában is. Arlie Russell Hochschild szociológus 2016-os könyvében – amelynek címe magyar fordításban: „Idegenek a saját hazájukban: Harag és gyász az amerikai jobboldal körében” – például louisianai Tea Party-szavazók körében végzett empirikus kutatásának eredményeit mutatja be, akik hajlamosak a politikai korrektség szellemiségével összekapcsolni az egzisztenciájukra nézve fenyegetőnek érzékelt – a feketék, a bevándorlók, a menekültek vagy a nők helyzetbe hozását célzó – közpolitikai intézkedéseket.¹⁶

¹² Aviva CHOMSKY: Students vs. Neoliberals: The Unreported Conflict at the Heart of Our Campus Culture Wars. *Salon*, 2016. május 25. https://www.salon.com/2016/05/25/students_vs_neoliberals_the_unreported_conflict_at_the_heart_of_our_campus_culture_wars_partner/

¹³ Dan MOLLER: Dilemmas of Political Correctness. 4 *Journal of Practical Ethics* (2016) 1, 1.

¹⁴ Judd LEGUM – Erica HELLERSTEIN: The Phony Debate About Political Correctness. *ThinkProgress*, 2016. január 14. <https://thinkprogress.org/the-phony-debate-about-political-correctness-f81da03b3bdb/>

¹⁵ Jonathan CHAIT: Not a Very P.C. Thing to Say: How the Language Police Are Perverting Liberalism. *New York Magazine*, 2015. január 27. <http://nymag.com/daily/intelligencer/2015/01/not-a-very-pc-thing-to-say.html>

¹⁶ Arlie Russell HOCHSCHILD: *Strangers in Their Own Land: Anger and Mourning on the American Right*. New York – London, The New Press, 2016.

1.3. 'Identitáspolitika'

A fent tárgyalt két (kvázi)fogalomhoz – a 'neoliberalizmushoz' és a 'politikai korrektséghez' – képest a 'identitáspolitika' körvonalazhatóbb tartalmú, és kevésbé pejoratív csengésű; ez utóbbi fokozottan igaz az 'elismerés politikája' (*'politics of recognition'*) kifejezésre, amely többé-kevésbé a szinonimájának tekinthető. Identitáspolitika alatt a csoportidentitás alapján szerveződő politikai mozgalmak követeléseire szokás utalni, illetve az olyan politikai programokra, amelyek az identitásukon keresztül szólítják meg a politikai közösség tagjait. Ebben a kontextusban, amelyben a diverzitás értéknek számít, az elismerés tárgya a különböző társadalmi csoportok elkülönült identitása, különbözősége – legyen szó fajról vagy etnicitásról, nemről vagy szexuális kisebbséghez tartozásról, valamint más identitásképző tényezőkről. Nancy Fraser 1999-es tanulmányában a társadalmi igazságosság kérdéskörében megkülönbözteti egyfelől az „elismerésre”, másrészt az „újraelosztásra” irányuló politikai követeléseket, megállapítva, hogy a két irányzat egyre inkább elkülönül egymástól, és e tekintetben polarizáltság jellemzi mind a (közpolitikai) gyakorlatot, mind a politikai gondolkodást.¹⁷ Később pedig kifejezetten felhívja a figyelmet az identitást középpontba helyező elismeréspolitikai irányzat tényérésének veszélyeire, köztük arra, hogy eltereli a figyelmet az újraelosztás fontosságáról.¹⁸

Az 'identitáspolitika' 2016 őszétől, az Egyesült Államokban lezajlott választásokat követően éles hangvételű publicisztikákban, illetve aktuálpolitikai elemzésekben sűrűn megjelent kulcsfogalomként, konnotációja pedig határozottan negatívabbá vált. Egy olyan helyzet elemzésére kezdték ugyanis használni, amelyben az 'identitáspolitika' láthatóan sikertelen stratégiának bizonyult (miután egy demokraták által indított afroamerikai származású elnök állt két cikluson keresztül az ország élén, a republikánusok fehér férfi jelöltje vereséget mért a demokraták női jelöltjére). Mark Lilla politikatudós-eszmetörténész, a Columbia Egyetem professzora 2016 novemberében a *New York Times*-ben jelentette meg nagy visszhangot kiváltó publicisztikáját, „Az identitásliberalizmus vége” címmel, amelyben megállapította, hogy „[a]z utóbbi években az amerikai liberalizmus egyfajta morális pánikba csúszott bele a faji, nemi és szexuális identitás kapcsán, ami eltorzította a liberalizmus üzenetét, és megakadályozta, hogy egységteremtő, kormányzóképes erővé váljon”, majd kijelentette, hogy a 2016-os választások egyik tanulsága, hogy „véget kell vetni az identitásliberalizmusnak [...] a nemzeti szintű politika egészséges időkben nem a »különbözőségről« szól, hanem a közös ügyekről”.¹⁹

¹⁷ Nancy FRASER: Social Justice in the Age of Identity Politics: Redistribution, Recognition and Participation. In: Larry J. RAY – Andrew SAYER (szerk.): *Culture and Economy after the Cultural Turn*. London, Sage, 1999. 25.

¹⁸ Nancy FRASER: Rethinking Recognition. 3 *New Left Review* (2000) May–June. 107.

¹⁹ Mark LILLA: The End of Identity Liberalism. *The New York Times*, 2016. november 18. <https://www.nytimes.com/2016/11/20/opinion/sunday/the-end-of-identity-liberalism.html>

2. A 'politikai korrektség' kérdésköréhez kapcsolt aktivista koncepciók

A továbbiakban a tanulmány áttekint néhány viszonylag új, illetve újraértelmezett kulcsfogalmat és követelést, amelyek a 'politikai korrektség' elvének – jobb híján használva ezt a vitatott kifejezést – kontextusában merültek fel, terjedtek el, és váltottak ki vitákat a nyugati világban – azon belül is elsősorban Észak-Amerikában és Nagy-Britanniában – a 2010-es évek közepétől.

Az 'identitáspolitikai' keretben vizsgálható jelenségek kibontakozásának színteréül jellemzően felsőoktatási intézmények szolgálnak:²⁰ a folyamatot vizsgálók a 2014-ben²¹ vagy még inkább a 2015-ben kezdődő tanévet jelölik meg azoknak a diákmozgalmaknak a kezdeteként, amelyek egyfelől olyan témákkal kapcsolatban fogalmaztak meg követeléseket, mint a klímaváltozás, a büntetőpolitika vagy a bevándorlók jogai, másfelől pedig aktivista koncepciókat alakítottak ki – és ez utóbbi tevékenységeik kapták a nagyobb médiafigyelmet²² –, amelyek révén az egyetemi viszonyok gyökeres megváltoztatására, tágabb célkitűzésként pedig a társadalmi élet igazságosabbá tételére törekedtek.

A mozgalmak résztvevői azok a fiatal nyugati felnőttek, akiket gyakran bírálják állítólagos narcizmusuk és elkényeztetettségük miatt,²³ és akikre gyakorta utalnak gúnyosan „hópehelynemzedék”-ként („*generation snowflake*”) állítólagos érzelmi sérülékenységük miatt. Dennis Hayes szerint ezek a fiatalok olyan kultúrában, illetve olyan társadalomban nőttek fel, amelyben kiemelt figyelmet kapnak a pszichés problémákkal és a mentális egészséggel kapcsolatos kérdések, ennél fogva az általuk preferált oktatási környezetben a szólásszabadságnál fontosabb a terápiás célú önkifejezés.²⁴ A jelenség kapcsán hangot kaptak olyan vélemények is, mint Andrew Doyle-é, aki a *Spiked* című, szólásszabadság-párti közéleti magazinban közzétett publicisztikájának üzenetét így foglalta össze: „Elég a »hópehelyezésből« – nem írhatunk le egy egész nemzedéket néhány tagjának viselt dolgai miatt!”²⁵

²⁰ Brendan O'NEILL: The Crisis of Character: Identity Politics and the Death of the Individual. *Spiked-Online*, 2015. december 22. <http://www.spiked-online.com/spiked-review/article/the-crisis-of-character/17691#.WennyIixXcc>

²¹ Heidi KITROSSER: Free Speech, Higher Education, and the PC Narrative. 101 *Minnesota Law Review* (2016–2017) 1987.

²² CHOMSKY i. m. (12. lj.).

²³ Katie BYRNE: Young, Well Educated – and Permanently Offended. *Independent.ie*, 2015. november 11. <http://www.independent.ie/life/young-well-educated-and-permanently-offended-34184042.html>

²⁴ Dennis HAYES: Freedom of Speech in a Therapeutic Age. In: Adrian PABLÉ (szerk.): *Critical Humanist Perspectives: The Integrational Turn in Philosophy of Language and Communication*. London – New York, Taylor & Francis, 2017. 245.

²⁵ Andrew Doyle: Enough with the 'snowflake' slur: We shouldn't write off an entire generation over the actions of a few. *Spiked-Online*, 2017. március 14. <http://www.spiked-online.com/newsite/article/enough-with-the-snowflake-slur/19558#.WenokYixXcc>

Mindenesetre a nyugati egyetemi ifúság túlérzékenységének illusztrálására gyakran idéznek egy 2015 őszi – Halloween táján – megjelent cikket, amelyet a Yale Egyetem egyik hallgatója írt, illetve annak alábbi részletét: „És nem akarok vitázni. A fájdalomról akarok beszélni.”²⁶ A háttérben álló eseménysor kezdetét egy kör-e-mail jelentette, amellyel a hallgatói önkormányzat interkulturális bizottsága fordult a jelmezbálba készülődőkhöz, arra hívva fel a figyelmüket, hogy „Halloween táján – sajnálatos módon – előfordulhat, hogy a Yale diákjai, akiknek többségét egyébként figyelmesség és érzékenység jellemzi, megfélemeznek ezekről a szempontokról, és [jelmeztámasztásukat illetően] rossz döntéseket hoznak: például tollas fejdísz vagy turbánt vesznek fel, »harci jeleket« festenek magukra, feketére vagy vörösre színezik a bőrüket, az arcukat” – és ez sértő lehet az ilyen módon „megjelenített” csoportokhoz tartozó diákok számára.²⁷ Az egyik kollégium vezetője, Erika Christakis (aki oktatóként is dolgozott a Yale-en) szintén kör-e-mailben reagált az üzenetre; problematikusnak találva, hogy a hallgatói önkormányzat nem bízik a Yale-en tanuló fiatal felnőttek értékítéletében, továbbá azt tanácsolva, hogy „ha nem tetszik valakinek a jelmeze, akkor fordítsd el a tekintetedet, vagy mondd meg az illetőnek, hogy megbántva érzed magad. Beszéljetek egymással.”²⁸ Ez utóbbi levél a diákok egy részének körében heves tiltakozást váltott ki – ennek jegyében íródott a fent idézett hallgatói cikk –, ami végül oda vezetett, hogy Erika Christakis és a férje, Nicholas Christakis (akivel együtt vezették a kollégiumot, és aki szintén oktató a Yale-en) néhány hónappal később az intézmény elhagyása mellett döntött.²⁹ Mellékszál a történetben, hogy a Harvard Egyetem jogi karának diákok által szerkesztett újságjában megjelent az eset kapcsán egy cikk, amelynek szerzője (egy joghallgató diák) bírálta a tiltakozó Yale-diákok megközelítését és módszereit; ezt követően a publicisztika közzététele miatt kapott heves reakciók miatt a (szintén diák) főszerkesztő „Miért nem cenzúrázom ki a konzervatív cikkeket?” címmel szerkesztőségi közleményt adott ki, hangsúlyozva a vélemények ütköztetésének fontosságát.³⁰

A fiatal baloldali-liberális értelmiségi generáció – akiről 2015-ben egy magát ugyancsak liberálisnak valló amerikai egyetemi oktató azt írta, hogy megrémítik³¹ – jellemzésekor kézenfekvő az összevetés az 1960-as években szólásszabadsági mozgalmat folytató generációval, vagy-

²⁶ Jencey PAZ: Hurt at Home. *The Yale Herald*, 2015. november 6. A cikket röviddel a közlés után a szerző kérésére eltávolították az egyetemi lap weboldaláról, amint az egy szerkesztői közleményből kiderül – I. David ROSSLER: Letter from the Editor. *The Yale Herald*, 2015. november 7. <http://yaleherald.com/op-eds/hurt-at-home/> –, Paz írásának archivált változata elérhető: <http://www.freerepublic.com/focus/f-chat/3357552/posts>

²⁷ Az e-mail archivált változata elérhető: <https://www.thefire.org/email-from-intercultural-affairs/>

²⁸ Az e-mail archivált változata elérhető: <https://www.thefire.org/email-from-erika-christakis-dressing-yourselves-email-to-silliman-college-yale-students-on-halloween-costumes/>

²⁹ Erika CHRISTAKIS: My Halloween email led to a campus firestorm – and a troubling lesson about self-censorship. *The Washington Post*, 2016. október 28. https://www.washingtonpost.com/opinions/my-halloween-email-led-to-a-campus-firestorm--and-a-troubling-lesson-about-self-censorship/2016/10/28/70e55732-9b97-11e6-a0ed-ab0774c1eaa5_story.html

³⁰ Michael SHAMMAS: Why I don't censor conservative articles. *The Harvard Law Record*, 2015. december 7. <http://hlrecord.org/2015/12/a-note-from-the-editor-in-chief-why-i-dont-censor-conservative-articles/>

³¹ Edward SCHLOSSER: I'm a Liberal Professor, and My Liberal Students Terrify Me. *Vox.com*, 2015. június 3. <https://www.vox.com/2015/6/3/8706323/college-professor-afraid>

is a mostani fiatalok szüleinek-nagyszüleinek nemzedékével, akik elutasították a felsőoktatás paternalista szerepét;³² az összehasonlítás alapján pedig kézenfekvő az a megállapítás, hogy a politikában nincsenek rögzített pozíciók.³³

A közelmúltbeli fejlemények sokoldalú és hosszas megvitatására a legkézenfekvőbb fórumot a felsőoktatási szakmai folyóiratok – mint a *The Chronicle of Higher Education* vagy az *Inside Higher Ed* – nyújtották, de az elmúlt években már a tudományos – jogtudományi, társadalomelméleti – folyóiratokban is feltűntek a jelenséget elemző tanulmányok. Továbbá, mivel a téma túlmutat, illetve túlnyúlik az akadémiai közegen, és a szélesebb közönség érdeklődési küszöbét is eléri, a mainstream médiában (politikai napilapokban, közéleti magazinokban, valamint blogokban) is gyakorta jelentek meg kapcsolódó tárgyú riportok, beszámolók a legutóbbi két-három évben; az Egyesült Államokon kívül főleg Nagy-Britanniában, de Európa más országaiban is.

Az alábbiakban öt aktivista fogalmat mutatunk be, amelyek mind heves vitát váltottak ki; a kritikusok szerint ugyanis ezek a koncepciók aligha összeegyeztethetőek a nyugati demokráciák alapértékének számító szabadságjogokkal; főleg a szólás-, illetve véleménynyilvánítás szabadságával, a sajtószabadsággal, az akadémiai szabadsággal vagy a művészi önkifejezés szabadságával. A négy fogalom közül kettő – „mikroagresszió” és „kulturális elbirtoklás” – az aktivista diákok által kifogásolt megnyilvánulás-, illetve viselkedésmódokra utal, a másik három pedig – a „nyugalom megzavarására” alkalmas tényezőkre való figyelmeztetés, a „biztonságos terek” és a „meg-nem-hívás” – pedig az aktivisták által követelt problémakezelési módokra. A fogalmak kiválasztását, hazai közönséget véve alapul, az a szempont vezérelte, hogy a viszonylag új és – a kontextus ismerete nélkül – nehezen érthető-értékelhető jelenségeket mutassunk be.

2.1. „Mikroagresszió”

A „mikroagresszió” (*microaggression*) fogalma arra a jelenségre utal, amikor a személyközi kommunikáció során neutrálisnak szánt – esetleg kifejezetten jóindulatú – közléseket, kérdéseket, gesztusokat sérelmesnek él meg a másik fél, összefüggésben az identitásával, illetve relatíve hátrányos társadalmi helyzetével. A koncepció terjesztői szerint ilyen „támadásnak” tekinthető amerikai kontextusban például az, ha egy láthatóan kisebbségi származású személytől megkérdezik, hogy hol született – mivel ezzel azt sugallják, hogy az illetőt nem gondolják „igazi” amerikainak.

A mikroagresszió elleni küzdelem történetének emlékezetes – a mozgalmat aggodalommal szemlélők szerint a szürrealitás határát súroló³⁴ – epizódját jelentette a Brandeis Egyetemen történt incidens 2015 áprilisában. A helyi diákszervezetek egyike, amely az ázsiai-amerikai hallgatók képviselőjére jött létre, installációt helyezett el egy egyetemi épület lépcsőjének korlátjára,

³² Tom SLATER: Introduction: Reinvigorating the Spirit of '64. In: Tom SLATER (szerk.) *Unsafe Space: The Crisis of Free Speech on Campus*. London, Palgrave Macmillan, 2016. 1–2.

³³ Peter SCOTT: 'Free Speech' and 'Political Correctness'. *6 Journal of Higher Education* (2016) 4, 417.

³⁴ Greg LUKIANOFF – Jonathan HAIDT: The Coddling of the American Mind. *The Atlantic*, 2015. Szeptember. <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2015/09/the-coddling-of-the-american-mind/399356/>

azzal a céllal, hogy felhívja a figyelmet a mikroagresszió problémájára. A jelenséget példákkal kívánták szemléltetni, vagyis olyan megnyilvánulásokkal, amelyek a(z) ázsiaiak elleni) mikroagresszió jelenségkörébe sorolhatóak: „Te jó vagy matekból, igaz?” – „Én színvak vagyok! Nem nézem, hogy ki milyen fajhoz tartozik.” A kezdeményezés azonban a várttal ellentétes hatást váltott ki a képviselt (ázsiai) diákok egy részének körében: mivel az installáció felzaklatta őket, mikroagresszióknak minősítették magát az akciót. Tiltakozásuk hatására eltávolították az installációt, a diákszervezet elnöke pedig kör-e-mailt küldött ki az intézmény összes hallgatójának, bocsánatot kérve mindenkitől, „akire negatívan hatott, vagy akit sértett a mikroagressziók tartalma”.³⁵ Ugyancsak figyelemre méltó egy korábbi – 2013-as – példa, amely egy, a Los Angeles-i Kaliforniai Egyetemen (UCLA) zajló diákmozgalmakról szóló riportban olvasható; a tudósítás idéz egy emeritus professzort: „Az a szokásom, hogy a beadott dolgozatokat (disszertációvázlatokat) elég alaposan végignézem, és most a diákok azt mondták nekem, hogy a nyelvi és helyesírási hibák kijavítása »mikroagresszió«-nak számít. Én csak próbáltam alaposan átnézni a dolgozatokat, és arra különösen odafigyelek, hogy a hivatkozások és az idézetek rendben legyenek, de úgy látszik, hogy ezt ezek a diákok nem érezték helyénvalónak.”³⁶

A mikroagresszióról egy pszichológiai szakfolyóiratban, a *Perspectives on Psychological Science*-ben indult vita 2017-ben. Scott O. Lilienfeld tanulmányának konklúziója szerint a vonatkozó tudományos kutatások egyrészt még kezdeti stádiumban vannak, másrészt arra sincs elegendő bizonyíték, hogy a mikroagresszióval kapcsolatos érzékenyítő tréningek várható haszna nagyobb, mint esetlegesen a kára: például, hogy egyre több megnyilvánulást fognak tévesen mikroagresszióknak minősíteni. Lilienfeld szerint a mikroagresszió-kutatás eleve magában hordozza annak a veszélyét, hogy a közvélemény szemében tovább romlik a pszichológia amúgy sem kedvező képe, tekintve, hogy már mostanra is sok körben váltott ki ellenreakciókat a téma: például, a nyilvánosságra került egyetemi mikroagresszió-listákról számos paródia jelent meg a médiában.³⁷ Derald Wing Sue válaszcikke szerint Lilienfeld álláspontját a mikroagresszióval szembeni tudományos szkepticizmus határozza meg, ami a marginalizált helyzetű társadalmi csoportok által megélt tapasztalatok lebecsüléséhez, figyelmen kívül hagyásához, illetve eltagadásához vezethet.³⁸

2.2. „Kulturális elbirtoklás”

Egy egyetemi incidens kapcsán kapott 2016 őszén a „kulturális elbirtoklás” („*cultural appropriation*”) fogalma széles körű figyelmet – főként Ausztráliában, Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban –, amikor egy Brisbane-ben megrendezett irodalmi fesztivál megnyitóján Lionel

³⁵ Esther LEE: A Message from the Brandeis Asian American Students Association. 2015. április 30. www.brandeis.edu/studentlife/deansoffice/Important%20Information%20.html

³⁶ Colleen FLAHERTY: In-Class Sit-in. *Inside Higher Ed*, 2013. november 25. <https://www.insidehighered.com/news/2013/11/25/ucla-grad-students-stage-sit-during-class-protest-what-they-see-racially-hostile>

³⁷ Scott O. LILIENFELD: Microaggressions: Strong Claims, Inadequate Evidence. 12 *Perspectives on Psychological Science* (2017) 1, 163.

³⁸ Derald WING SUE: Microaggressions and Evidence. 12 *Perspectives on Psychological Science* (2017) 1, 171.

Shriver amerikai író sombreroval a fején mondta el beszédét.³⁹ Shriver a gesztussal egy néhány hónappal korábbi esetre kívánt utalni: egy amerikai magánfőiskolán, a Bowdoin College-en bizalmatlansági eljárást indult a diákönkormányzat azon tagjai ellen, akik egy „mexikói témájú” tequila-party résztvevői voltak, ahol a közösségi média fórumaira feltöltött fényképek tanúsága szerint többen aprócska sombrero-t viseltek (stílusosnak szánt öltözkékiegészítőként).

Az eset magyarázata, hogy a ‘politikai korrektséghez’ kapcsolódó aktivista fogalom, a „kulturális elbirtoklás” koncepciója szerint az ilyen megnyilvánulások – például, amikor nem mexikóiak mexikói kalapot tesznek a fejükre – problematikusnak tekintendők. Shriver beszédében idézte Susan Scafidit, akinek a *Who Owns Culture?* („Kie a kultúra?”) című könyvében⁴⁰ adott definíciója szerint a „kulturális elbirtoklás” valamely más kultúrához tartozó „szellemi vagyontárgy”, „hagyományos tudás”, kulturális kifejezőmód vagy műalkotás „engedély nélküli” átvételét jelenti. Shriver, aki megnyitó beszédének a „Fikció és identitáspolitika” címet adta, a koncepciót a szépirodalom szempontjából kifogásolta; főként az „engedély nélküli” kitétel miatt: „Hogyan szerezzünk mi, szépírók, engedélyt arra, hogy szerepeltessünk egy más fajhoz vagy kultúrához tartozó karaktert, vagy egy olyan csoport által használt nyelvváltozatot használjunk, amelynek mi nem vagyunk tagjai? Állítsunk fel a sarkon egy standot, és állítsuk meg a járókeleket egy táblával, az aláírásukat kérve ahhoz, hogy korlátozott jogot szerezzünk egy indonéziai karakter szerepeltetésére a tizenkettedik fejezetben [...]?”⁴¹ A fesztiválmegnyitó egyik résztvevője, a szudáni születésű ausztrál író, Yassmin Abdel-Magied véleménycikkében „faji felsőbbrendűségtől csöpögő”-nek minősítette Shriver beszédét – amelyet saját elmondása szerint nem is hallgatott végig, hanem feldúltan távozott a helyszínről.⁴² A vitába – Shriver oldalán – bekapcsolódó brit író-publicista, Kenan Malik a „kulturális tulajdonlás” mint aktivista koncepció hirdetésének veszélyeire hívta fel a figyelmet; mondván, hogy a kulturális különbségekre, illetve a kultúra őrzésének jogára való hivatkozás akár a bevándorlásellenes retorikában is bevethető adott esetben.⁴³

A „kulturális elbirtoklás” koncepciója az utóbbi években különösen élesen jelent meg néhány olyan esetben, amikor egy (fehér) művész egy másik faji-etnikai csoport részéről elszenvedett traumát dolgozott fel⁴⁴ – vagyis mások „szenvetését lopta el” a „saját hasznára”.⁴⁵ Erre

³⁹ Jia TOLENTINO: Lionel Shriver Puts on a Sombrero. *The New Yorker*, 2016. szeptember 14. <http://www.newyorker.com/culture/jia-tolentino/lionel-shriver-puts-on-a-sombrero>

⁴⁰ Susan SCAFIDI: *Who Owns Culture? Appropriation and Authenticity in American Law*. New Brunswick – London, Rutgers University Press, 2005.

⁴¹ Lionel SHRIVER: Lionel Shriver’s Full Speech: ‘I Hope the Concept of Cultural Appropriation Is a Passing Fad’. *The Guardian*, 2016. szeptember 13. https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/sep/13/lionel-shrivers-full-speech-i-hope-the-concept-of-cultural-appropriation-is-a-passing-fad?CMP=share_btn_tw

⁴² Yassmin ABDEL-MAGIED: As Lionel Shriver Made Light of Identity, I Had No Choice but to Walk out on Her. *The Guardian*, 2016. szeptember 10. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/sep/10/as-lionel-shriver-made-light-of-identity-i-had-no-choice-but-to-walk-out-on-her>

⁴³ Kenan MALIK: Who is appropriating what? *Pandaemonium Blog*, 2016. szeptember 14. <https://kenanmalik.wordpress.com/2016/09/14/who-is-appropriating-what/>

⁴⁴ Wilfred M. McCLAY: The Strange Persistence of Guilt. 19 *The Hedgehog Review* (2017) 1 (Spring) 2.

⁴⁵ Daniel MENDELSON: Stolen Suffering. *The New York Times*, 2008. március 9. <http://www.nytimes.com/2008/03/09/opinion/09mendelsohn.html>

példa egy 2017-es képzőművészeti esemény, a New Yorkban megrendezett Whitney Biennálé esete, ahol kiállították egy (fehér) amerikai művész, Dana Schultz festményét, amelyet egy 1955-ös sajtófotó ihletett. A szóban forgó fényképen – amely annak idején a polgárjogi mozgalom egyik emblematikus képévé vált – egy fehérek által meglinccelt fekete fiú, Emmett Till holtteste látható (nyitott koporsóban). A festmény kiállítása ellen tiltakozva, a biennálé kurátoraihoz intézett levelében Hannah Black, brit születésű (fekete) művész nemcsak a mű eltávolítását, hanem megsemmisítését is szorgalmazta: „A fehérek szólásszabadsága és a fehérek művészi szabadsága mások szabadságának korlátozásán alapul; nem természetjogi alapú. A festménynek mennie kell!”⁴⁶

2.3. Figyelmeztetés a „nyugalom megzavarására” alkalmas tényezőkre

A nyugalom – illetve egyesek nyugalmának – megzavarására alkalmas tényezőkre való figyelmeztetés („*trigger warning*”) szükségessége eredetileg a traumatizált áldozatoknak, például szexuális erőszakot átélt nőknek nyújtott szolgáltatások terén merült fel. A PTSD-vel (poszt-traumás stresszszavarral) küzdők esetében ugyanis bizonyos – mások számára esetleg semleges – hatások, tartalmak felidézhetik a traumát: újratraumázódást, illetve emléketörést, pánikrohamot okozhatnak. Ezeknek a negatív hatásoknak az elkerülése, illetve enyhítése érdekében tűnhet szükségesnek, hogy az érintetteket lehetőség szerint előre figyelmeztessék a számukra problematikus tényezők (például szavak, témák vagy akár hangok, színek) előfordulására.

Az ilyen jellegű figyelmeztetésekre a 2010-es évek közepétől egyre szélesebb körű igény kezdett mutatkozni a nyugati (főleg észak-amerikai és nagy-britanniai) egyetemeken a diákok körében. Az egyik első, sokat idézett cikk a jelenségről – a Harvard Egyetem professzora, Jeannie Suk Gersen beszámolója a nemi erőszakra vonatkozó büntetőjog oktatásával kapcsolatos, új keletű nehézségekről – 2014-ben jelent meg a *New York Times* hasábjain.⁴⁷ A női érdekeket képviselő diákszervezetek rutinszerűen osztott tanácsai szerint a hallgatóknak nem kell úgy éreznük, hogy a részvételük elvárt a szexuális erőszak kérdéskörét érintő büntetőjogi órákon, amelyek esetleg traumatizáló hatásúak lehetnek számukra. Ezek a szervezetek egyidejűleg arra kérik a büntetőjogot oktató tanárokat, hogy a nemi erőszakra szóló órákat megelőzően figyelmeztessék a csoportokat, hogy a téma traumatikus emlékeket idézhet fel. Sok diák kéri az oktatóktól, hogy a nemi erőszak ne szerepeljen a büntetőjogi vizsgatételek között, mert attól félnek, hogy ennek a témának a negatív hatása rontaná a teljesítményüket. Suk cikkében idézi egy kollégáját, akit arra kért egy diákja, hogy az órákon ne használja a „sért” („*violate*”) szót (például a „jogsértés” kifejezésben), mivel ez a szó alkalmas „a nyugalom megzavarására”. Egyes diákok azt is felvetették, hogy a büntetőjog nemi erőszakra vonatkozó – potenciálisan lelki megterhelést okozó – részét egyáltalán nem is kellene tanítani. A Berkeley Egyetem szociálpolitikát oktató

⁴⁶ Randy KENNEDY: White Artist's Painting of Emmett Till at Whitney Biennial Draws Protests. *The New York Times*, 2017. március 21. https://www.nytimes.com/2017/03/21/arts/design/painting-of-emmett-till-at-whitney-biennial-draws-protests.html?_r=0

⁴⁷ Jeannie SUK GERSEN: The Trouble with Teaching Rape Law. *The New Yorker*, 2014. december 15. <http://www.newyorker.com/news/news-desk/trouble-teaching-rape-law>

professzora, Neil Gilbert 2015-ben azt nyilatkozta egy felsőoktatási szakmai folyóiratnak, hogy egy MA-kurzusból a hallgatók érzékenységre való tekintettel törölte az abortusz témáját, és hasonló okból tervezi a szexuális abúzus megelőzéséről szóló előadás kihagyását is.⁴⁸

2.4. „Biztonságos tér”

A „biztonságos tér” („*safe space*”) fogalma – hasonlóképpen a (re)traumatizáló hatások elleni védelem fent tárgyalt szorgalmazásához – korábban leginkább a nők elleni erőszak kérdéskörét napirendre tűző feminista mozgalom kontextusában fordult elő. A szexuális erőszakot, illetve párkapcsolati bántalmazást elszenvedett nők sajátos szükségleteire adandó válaszként merült fel, hogy az érintetteknek olyan – fizikai vagy virtuális, illetve mentális-érzelmi – környezetet kell biztosítani, ahol védve érezhetik magukat nem csak az explicit erőszaktól, de például az áldozathibáztató, illetve az áldozatok szavahihetőségét megkérdőjelező megnyilvánulásoktól is.

A „biztonságos tér” fogalma az utóbbi évek nyugati diákmozgalmai során időnként kifejezetten az egyetem fizikai területe kapcsán merült fel. Erre példa a Santa Barbara-i Kalifornia Egyetemen (UCSB) működő diákszervezet akciója 2016 januárjában, amelynek során azt követelték, hogy a vám- és határőrség képviselői ne vehessenek részt a hallgatók számára rendezett állásbörzén. Az I.D.E.A.S („*Improving Dreams, Equality, Access, and Success*”) elnevezésű szervezet a „dokumentálatlan (bevándorló)” hallgatókkal és dolgozókkal való szolidaritás jegyében, a vám- és határőrség által elkövetett jogsértések elleni tiltakozásként fogalmazta meg a követelést; illetve azzal indokolta, hogy a szóban forgó hatóság jelenléte az egyetemen „ellenséges, nem biztonságos légkört alakít ki a dokumentálatlan közösség számára”; miközben a szervezet álláspontja szerint „emberi jogunk, hogy biztonságban érezzük magunkat a kampusz területén”.⁴⁹

A „biztonságos tér” követelésének extrém példája a Missouri Egyetemhez kapcsolódik. 2015 őszén a diákok a faji megkülönböztetés ellen tüntettek, és felvétel készült arról a jelenetről, amint a tiltakozó rendezvényen részt vevő, egyébként kommunikációt oktató professzor, Melissa Click elragadja a helyszínen feltűnő diákújságíró fényképezőgépét, és a médiajelenlet kiküszöbölése – a tüntetők „biztonságos terének” biztosítása – érdekében fizikai kényszer alkalmazására szólítja fel az aktivistákat („Kérnék ide egy kis izmot!”).⁵⁰

⁴⁸ Robin WILSON: Students' Requests for Trigger Warnings Grow More Varied. *The Chronicle of Higher Education*, 2015. szeptember 14. <http://www.chronicle.com/article/Students-Requests-for/233043?cid=rclink>

⁴⁹ UCSB I.D.E.A.S.: To the UC Santa Barbara Community, Undocumented Students and Allies. 2016. január 27. <https://www.facebook.com/ucsbideas/photos/a.606515916077827.1073741829.605855836143835/1026466824082732>

⁵⁰ Daniel VICTOR: Melissa Click, Missouri Professor, Defends Her Actions against Student Journalist. *The New York Times*, 2016. február 19. <https://www.nytimes.com/2016/02/20/us/melissa-click-suspended-missouri-professor.html>

2.5. „Meg-nem-hívás”

A „meg-nem-hívás”-ként fordítható kifejezés – „no-platforming” – elsősorban Nagy-Britanniában terjedt el a 2010-es évek közepén, ám maga a koncepció megjelent az amerikai diákmozgalomban is, szoros összefüggésben a fent tárgyalt „biztonságos tér” fogalmával. A „meg-nem-hívás” stratégiája – amely a National Union of Students (NUS) elnevezésű, országos szinten működő brit diák szervezet révén vált ismertté – egyszerűen azt jelenti, hogy egy adott diák szervezet bizonyos közéleti szereplőket tudatosan nem hív meg az egyetemre előadást tartani vagy pódiumvítán részt venni; továbbá, ha az ebbe a körbe tartozó közéleti szereplőket mégis meghívná az egyetemről valaki, akkor kísérletet tesz a látogatás megghiúsítására. Vagyis, a stratégia célkitűzése az, hogy bizonyos nemkívánatos személyek ne kaphassanak fórumot (legalábbis az adott egyetemen). Egy 2016-os felmérés eredménye szerint az egyetemi hallgatók többsége – 63%-a – támogatja a NUS „meg-nem-hívási” politikáját; azaz bizonyos egyének vagy szervezetek részvételének blokkolását az egyetemi rendezvényekről.⁵¹

A „meg-nem-hívás” stratégiáját korábban a brit diákmozgalom csak szűk körben alkalmazta: a kifejezetten szélsőséges,⁵² a demokrácia értékeivel összeegyeztethetetlen elveket valló politikussal⁵³ – köztük is elsősorban a British National Party (BNP) színeiben politizálókkal – szemben. Másfelől a koncepció fejlődésére hatással lehetett a radikális feminista jogtudós, Catharine MacKinnon álláspontja, aki a szólásszabadság kapcsán – *Only Words* („Csak szavak”) című, 1993-ban megjelent könyvében – arra hívja fel a figyelmet, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek kontextusában „egyeseknek sokkal több megszólalási lehetőség jut, mint másoknak”.⁵⁴ A „meg-nem-hívás” széles körben való alkalmazásának hívei ugyanis gyakorta hivatkoznak arra, hogy a számukra nem rokonszenves elveket valló közéleti szereplőknek egyébként is sok alkalomuk van a nyilvánosság előtti szólásra. Ez a szempont abban az érvelésben merül fel, amely szerint a szabad vita mindaddig illúzió, amíg a szólásszabadság csupán jogi eszközökkel biztosított, miközben a társadalomban olyan mechanizmusok működnek, amelyek egyes hangokat rendszeresen elnémítanak.

Ironikusnak tűnhet, hogy Nagy-Britanniában a „meg-nem-hívás” stratégiájának célkeresztjébe sorra kerültek radikális feministák. Ezen a ponton említendő meg az a megközelítés, amelyet Anjilee Dodge és Myani Gilbert elemzése is képvisel, mely szerint a neoliberalizmus mintegy „gyarmatosította” a feminista ideológia bizonyos területeit, így például a prostitúcióra vonatkozóan az 1970–80-as években kialakult nőjogi eszméket: a világpiacon bővülésének kon-

⁵¹ Alfie PACKHAM: Boris, Tatchell, Greer: Were They Actually No-Platformed? *The Guardian*, 2016. május 5. <https://www.theguardian.com/education/2016/may/05/boris-tatchell-greer-were-they-actually-no-platformed>

⁵² Ian DUNT: Safe Space or Free Speech? The Crisis around Debate at UK Universities. *The Guardian*, 2015. február 6. <https://www.theguardian.com/education/2015/feb/06/safe-space-or-free-speech-crisis-debate-uk-universities>

⁵³ Sarah DITUM: No Platform Was Once Reserved for Violent Fascists. Now It’s Being Used to Silence Debate. *The New Statesman*, 2014. március 18. <http://www.newstatesman.com/sarah-ditum/2014/03/when-did-no-platform-become-about-attacking-individuals-deemed-disagreeable>

⁵⁴ Catharine A. MACKINNON: *Only Words*. Cambridge, Harvard University Press, 1993. 7.

textusában a szexiparral együttműködő lobbisták nőjogi, illetve emberi jogi aktivistákat állítottak a saját érdekeik szolgálatába, és – a közegészség mellett az egyéni szabadságra és autonómiára alapítva érveiket – a diskurzust eljuttatták addig a konklúzióig, hogy a prostitúció mint megélhetési mód választása az érintettek önrendelkezési jogának körébe tartozik; mindennek következtében, az egyéni döntés középpontba állításával a prostitúció teljes rendszere immunissá vált a kritikára.⁵⁵ Egy brit diákszervezet azért ellenezte Kate Smurthwaite komikus fellépését a londoni Goldsmith Egyetemen 2015-ben, mert az előadóművész a prostitúció skandináv szabályozási modelljét (amely a kliens büntetésére helyezi a hangsúlyt) támogatja, és ez a szervezet álláspontja szerint a prostituáltak (avagy „szexmunkások”) társadalmi kirekesztésével egyenlő, vagyis „kurvafóbia” (*whorephobia*). Ugyanebben az évben radikális feministaként ismert Julie Bindel meghívása a Cardiff Egyetemre szintén amiatt váltott ki tiltakozást, mert támogatja a prostitúció kezelésének skandináv modelljét; továbbá Bindelt „iszlamofób”-nak is minősítették (a muszlim nők fejkendőviselésével kapcsolatos vitában elfoglalt álláspontja miatt), valamint „transzfób”-nak (mivel bírálta a transznművek mozgalmának bizonyos követeléseit).⁵⁶ Germaine Greer feminista írónőt 2015 őszén ugyancsak a „transzfóbiája” (a transzmozgalommal szemben megfogalmazott bírálata) miatt kívánta távol tartani az Manchesteri Egyetemtől a NUS diákszervezet.⁵⁷ Egy évvel korábban, 2014-ben pedig az Oxfordi Egyetemen azért nem tartottak meg egy vitaestet – amelyet egy (abortuszt ellenző) diákszervezet kezdeményezett –, mert mind az „életvédő”, mind a „választáspárti” álláspontot férfi képviselte volna a vitában, és egy másik diákcsoport szerint az a körülmény, hogy két „méhhez nem rendelkező” ember foglalna állást a kérdésben, veszélyeztetné az oxfordi hallgatók „mentális biztonságát”.⁵⁸

A „meg-nem-hívás” jelensége az Egyesült Államokbeli egyetemeken is feltűnt. A Mount Holyoke College-on – ahol hagyományosan csak nők tanulhatnak – 2015-ben az illetékes testület levette a programról Eve Ensler *Vaginamonológok* című darabjának jótékony célú előadását; mondván, hogy a mű nem kellően „befogadó” azokkal szemben, akik nőként azonosítják magukat, ám nincs hüvelyük. A Mount Holyoke nem sokkal korábban változtatta meg a felvételi előírását is, lehetővé téve olyan férfiak felvételét, akik nőnek vallják magukat.⁵⁹

A Berkeley Egyetem – amely az 1960-as években az egyetemi szólásszabadsági mozgalom központja volt – 2017 februárjában amiatt került be a mainstream média híreibe, mert a szélső-jobboldali nézeteiről ismert kommentátor, Milo Yiannopoulos meghívása elleni diáktüntetés erőszakossá vált, és a tervezett előadás végül el is maradt.⁶⁰

⁵⁵ Anjilee DODGE – Myani GILBERT: His Feminist Facade: The Neoliberal Co-Option of the Feminist Movement. 14 *Seattle Journal for Social Justice* (2016) 2, 333.

⁵⁶ DUNT i. m. (52. l.).

⁵⁷ PACKHAM i. m. (51. l.).

⁵⁸ Brendan O'NEILL: Free Speech Is So Last Century. Today's Students Want the 'Right to Be Comfortable'. *The Spectator*, 2014. november 22. <https://www.spectator.co.uk/2014/11/free-speech-is-so-last-century-todays-students-want-the-right-to-be-comfortable/>

⁵⁹ Yvonne DEAN-BAILEY: All-Women's College Cancels 'Vagina Monologues' Because It's Not Feminist Enough. *Campus Reform*, 2015. január 15. <http://www.campusreform.org/?ID=6202>

⁶⁰ Jan FOX: Degrees of Separation: The Author Investigates Units Appearing on Us Campuses Suggesting Students Should Report Lecturers Who They Feel Are Biased. 46 *Index on Censorship* (2017) 1, 30.

3. Kritikai reakciók a ‘politikai korrektség’ jegyében zajló mozgalmakra

3.1. Jogvédő szervezetek

Az Egyesült Államokban a ‘politikai korrektség’ jelenségköréhez sorolt követelésekkel fellépő egyetemi mozgalmakat kritikával figyelők részéről a Foundation for Individual Rights in Education (FIRE) nevű szervezet az egyik legerősebb hang. Greg Lukianoff, a FIRE elnöke és Jonathan Haidt szociálpszichológus 2015 szeptemberében jelentették meg a témával kapcsolatban azóta sokat idézett, „Az amerikai gondolkodás elkényeztetése” című, provokatív hangvételű írásukat.⁶¹ Megállapításuk szerint a szóban forgó diákmozgalmak elsősorban a résztvevők „érzelmi jóllétére” irányulnak – ezt a szerzők összefüggésbe hozzák a nevelési szokások megváltozásával Amerikában –; ugyanis ezeknek a mozgalmaknak a célkitűzései azon a feltételezésen alapulnak, hogy az egyetemi hallgatók pszichikailag rendkívül sebezhetőek. Lukianoff és Haidt szerint a mozgalmak végső célja nem más, mint hogy az egyetemi kampuszok olyan „biztonságos térré” változzanak, ahol fiatal felnőttek védve vannak minden szótól vagy gondolattól, amelytől bármelyikük kényelmetlenül érezné magát. Továbbá a szerzők szerint ezek a mozgalmak a „bosszúsomjas védelmezés” („*vindictive protectiveness*”) jegyében büntetéssel sújtánának bárkit, aki – akár szándékolatlanul is – a céljaik elérésének útjába áll, ezáltal olyan kultúrát hoznak létre, amelyben az embernek kétszer is meg kell fontolnia, hogy kimondja-e, amit gondol, ha nem akar az érzéketlenség, agresszió vagy valami még súlyosabb vétek vádjá alá kerülni.⁶² Daphne Patai és Harvey Silvergate, a FIRE igazgatótanácsának tagjai 2016 áprilisában az *Inside Higher Ed* című felsőoktatási szakmai folyóiratban azt írták, hogy a ma diákjai intellektuálisan „kényelmes” oktatási környezetet várnak el, az egyetemek pedig biztosítják ezt számukra.⁶³ Ennek a jelenségnek az illusztrálásaként említik a Portlandi Egyetemet, amelynek a honlapján egy közlemény arra bátorítja a hallgatókat, hogy tegyenek bejelentést az egyetemi rendőrségnél minden „kényelmetlenséget okozó” incidensről, amelynek szenvedő alanyai vagy tanúi voltak. A szerzők a fentiek kapcsán idézik Aldous Huxley regényét, a *Szép új világot*, amelyben az egyik szereplő – a Mustapha Mond nevű Ellenőr – kijelenti, hogy „[a] civilizált embernek nincs szüksége arra, hogy elviseljen bármit, ami komoly kellemetlenséggel jár.”⁶⁴

Az Egyesült Államokban 2015 végén még olyan vádak érték a szabadságjogok védelmére terén vezető civil szervezetet, az American Civil Liberties Union-t (ACLU), hogy az egyetemi mozgalmakkal kapcsolatos hallgatása révén elárulja saját hagyományos értékeinek egyikét; azt,

⁶¹ LUKIANOFF–HAIDT i. m. (34. lj.).

⁶² Uo.

⁶³ Daphne PATAI – Harvey SILVERGLATE: From Suppressing to Compelling. *Inside Higher Ed*, 2016. április 25. <https://www.insidehighered.com/views/2016/04/25/new-diversity-requirements-umass-amherst-compel-speech-and-belief-essay>

⁶⁴ SZENTMIHÁLYI SZABÓ Péter fordítása (Aldous HUXLEY: *Szép új világ*. Budapest, Konkrét Könyvek, 2003); eredeti nyelven: „There isn’t any need for a civilized man to bear anything that’s seriously unpleasant.”

hogy a véleménynyilvánítás szabadságát bármely körülmények között védeni kell.⁶⁵ Másfél évvel később, 2017 májusában az ACLU elnöke, Anthony Romero interjú adott alma matere, a Princeton Egyetem egyik lapjának: beszámolt arról, hogy a szervezet védelmet kínált Milo Yiannopoulosnak azt követően, hogy a Berkeley Egyetemen nem tarthatta meg beszédét; valamint kijelentette, hogy ellentétes a felsőoktatás lényegével, hogy mikroagresszió bejelentésére szolgáló rendszereket vezetnek be egyetemeken, miközben az oktatók úgy érzik, mintha tojáshejőn járnának, valahányszor ellentmondásos témához érnek a tananyagban.⁶⁶

Az Index on Censorship nevű, londoni székhelyű jogvédő szervezet⁶⁷ vezetője, Jodie Ginsberg 2016-ben egy díjátadó rendezvényen arról beszélt, hogy a „meg-nem-hívás” stratégiáját pártoló diákok érvelése szerint a közismert személyiségeknek sok lehetőségük adódik a nyilvánosság előtti beszédre, tehát az egyensúly érdekében – vagyis azért, hogy a társadalmilag marginalizált helyzetűek is szóhoz juthassanak – helyénvaló lehet annak megakadályozása, hogy egyes közéleti szereplők pódiumhoz jussanak az egyetemeken. Ginsberg szerint azonban a „meg-nem-hívás” koncepciójának támogatói valójában olyan egyének, akik cenzúra alá akarják vonni a nekik nem tetsző beszédet.⁶⁸

3.2. A tudományos közélet képviselőinek reakciói

A Chicagói Egyetem hallgatói ügyekért felelős dékánja, John Ellison a 2016/2017-es tanévet megnyitó beszédében a tanulmányaik kezdetén állók figyelmét arra hívta fel, hogy az egyetem elkötelezett a kutatás szabadsága és a véleményszabadság iránt; az intézményben sem a hallgatóknak, sem az oktatóknak nem kell „cenzúráról félnie”. Ellison mindezek kapcsán kijelentette, hogy a Chicagói Egyetem nem támogatja a „nyugalom megzavarására alkalmas tartalmak” jelzését, sem pedig „biztonságos terek” létrehozását, amelyeknek az a célja, hogy „az egyének elzárkózhassanak a sajátjuktól eltérő gondolatoktól és szempontoktól”.⁶⁹ Ezen a ponton utalhatunk vissza egy 2012-ben kelt – hasonló tárgyú és hasonló következtetésre jutó – nyilatkozatra, amelyet a Chicagói Egyetem korábbi elöljárója adott ki: Geoffrey R. Stone jogászprofesszor egy nyolcan évvel azelőtti (1932-es) esetet említ, amikor egy kommunista politikus, William Z. Foster meghívása körül bontakoztak ki viták a Chicagói Egyetemen; valamint idézi az intézmény akkori elnökét, aki szerint nem a tiltás, hanem a nyílt vita jelenthet „gyógymódot” számunkra azokkal a nézetekkel szemben, amelyeket ellenzünk.⁷⁰

⁶⁵ Nat HENTOFF – Nick HENTOFF: Aclu Silence Enables Campus Anti-Free Speech Movement. *Cato.org*, 2015. december 9. <https://www.cato.org/publications/commentary/aclu-silence-enables-campusanti-free-speech-movement>

⁶⁶ Mark F. BERNSTEIN: Q&A: Anthony Romero '87, Louder Than Words. *Princeton Alumni Weekly*, 2017. május 17. <https://paw.princeton.edu/article/qa-anthony-romero-87-louder-words>

⁶⁷ A szervezet egyben az *Index on Censorship* című folyóirat kiadója is.

⁶⁸ Jodie GINSBERG: Global View: Debunking the Argument That Powerful Voices Should Be Silenced to Promote the Free Speech of Others. 45 *Index on Censorship* (2016) 1, 56.

⁶⁹ K. C. JOHNSON: Safe Spaces and Defending the Academic Status Quo. 30 *Academic Questions* (2017) 1, 39.

⁷⁰ Geoffrey STONE: Statement on Principles of Free Inquiry. *UChicago News*, 2012. július 15. <https://news.uchicago.edu/behind-the-news/free-expression/statement-principles-free-inquiry>

Louise Richardson politikatudós – ugyancsak 2016-ban – az Oxfordi Egyetem újonnan kinevezett rektorhelyetteseként beszélt a brit egyetemi kampuszokon érzékelhető feszültségekről. Álláspontja szerint az oktatásnak nem a kényelemtől kell szólnia, hanem az eltérő vélemények iránti nyitottság és a meggyőző érvelés gyakorlásáról; mindez „nem feltétlenül kellemes élmény, ám felettebb tanulság tapasztalat”.⁷¹

Timothy Garton Ash történész, az Oxfordi Egyetem professzora a szólásszabadságról szóló 2016-os kötete⁷² kapcsán adott interjút a *The Guardian* című brit napilapnak. Azt nyilatkozta, hogy a „nyugalom megzavarására alkalmas tényezők” jelzését egy bizonyos pontig elfogadhatónak találja (amennyiben valóban fennáll egyesek esetében a súlyos traumatizálódás veszélye). Ash azonban a „biztonságos tér”, illetve a „meg-nem-hívás” fogalmait mélységesen problematikusnak tartja, mivel ezek szerinte nem arról szólnak, hogy a diákok nem akarnak valakit hallani, és ezért nem hívják meg – ez idáig rendben lenne –, hanem arról, hogy bizonyos diákcsoportok nem akarják, hogy más diákcsoportok meghallgassanak valakit, akit ők nem akarnak meghallgatni – tehát valójában diákok gyakorolnak cenzúrát más diákok felett, ami elfogadhatatlan.⁷³

Kenan Malik – Indiában született brit író – „Szólásszabadság az identitáspolitika korában” címmel 2015-ben megjelentetett esszéjében a diákmozgalmak szólásszabadságot korlátozó kezdeményezései kapcsán annak veszélyét emeli ki, hogy a szabályzatok és tiltó rendelkezések – vagyis a külső, politikai cenzúra – hatására öncenzúrát kezdünk alkalmazni megnyilvánulásaink, beszélgetéseink során; túl azon a mértéken, ami az udvariasság jegyében elvárható, illetve a viták civilizált mederben tartásához feltétlenül szükséges.⁷⁴

Gad Saad viselkedéskutató – aki észak-amerikai egyetemeken tanít meghívott oktatóként, és a libanoni polgárháború elől menekülve érkezett az 1970-es években Kanadába – úgy véli, hogy a nyugati akadémiai világban „az emberek kasztráltak”, „nem mondanak sarkos véleményt semmiről, mert félnek”, pedig a tudósoknak ki kellene állniuk a véleményszabadság mellett, és előbbre kellene helyezniük „az igazság keresését a szakmai előmeneteli szempontoknál”.⁷⁵ Sandra Smeltzer és Alison Hearn – ugyancsak elsősorban a kanadai felsőoktatás perspektívájából szemlélve a folyamatot – szintén aggasztónak tartják, hogy az egyetemeken egyre szűkül a szabad véleménynyilvánítás tere, és azt hangsúlyozzák, hogy félelemtől átítatott környezetben, elnyomás alatt nem folyhat sikeres és hatékony kutatói-oktatói munka.⁷⁶

⁷¹ Andrew ANTHONY: Is Free Speech in British Universities under Threat? *The Guardian*, 2016. január 24. <https://www.theguardian.com/world/2016/jan/24/safe-spaces-universities-no-platform-free-speech-rhodes>

⁷² Timothy GARTON ASH: *Free Speech: Ten Principles for a Connected World*. Boston, Yale University Press, 2016.

⁷³ Isaac CHOTINER: Free Speech in Peril: A Conversation with Timothy Garton Ash. *Slate*, 2016. június 6. http://www.slate.com/articles/news_and_politics/interrogation/2016/06/timothy_garton_ash_on_the_fate_of_free_speech_in_a_new_era_of_authoritarianism.html

⁷⁴ Kenan MALIK: Free Speech in an Age of Identity politics. *Pandaemonium Blog*, 2015. augusztus 13. <https://kenanmalik.wordpress.com/2015/08/13/free-speech-in-an-age-of-identity-politics/>

⁷⁵ Jan FOX: Degrees of Separation: The Author Investigates Units Appearing on US Campuses Suggesting Students Should Report Lecturers Who They Feel Are Biased. *46 Index on Censorship* (2017) 1, 33.

⁷⁶ Sandra SMELTZER – Alison HEARN: Student Rights in an Age of Austerity? ‘Security’, Freedom of Expression and the Neoliberal University. *14 Social Movement Studies* (2015) 3, 352.

3.3. Operatív megoldáskísérletek

Sigal R. Ben-Porath az egyetemi szólásszabadságról szóló 2017-es monográfiájában az „inkluzív szabadság” koncepcióját ajánlja megoldásként; vagyis az egyensúlykeresést a diverzitás és a szabadságjogok tiszteletben tartása között.⁷⁷ Vikram David Amar és Alan E. Brownstein 2017-es tanulmányukban – szintén kompromisszumos megoldásként – a szabad szólást dermesztő hatások (*chilling effects*) kiküszöbölése érdekében világosan megfogalmazott *ex ante* normák bevezetését javasolják az akadémiai nyilvánosság számára arra vonatkozóan, hogy mit és hogyan lehet megvitatni.⁷⁸

Az American Association of University Professors (AAUP) nevű, felsőoktatási szakmai szervezet már 2014-ben iránymutatást adott ki a „nyugalom megzavarására alkalmas tartalmakkal” kapcsolatos, diákok általi követelések kezeléséről.⁷⁹ A dokumentum azt javasolja, hogy a poszttraumás stressztől szenvedő – és ezt orvosi diagnózissal igazoló – hallgatók a tanulmányaik megkezdésekor kérvényezzenek az illetékes egyetemi bizottságnál egyénre szabott tanrendet, amely révén részt tudnak venni a képzésben, ugyanakkor nem korlátozzák a többi hallgató oktatáshoz való hozzáférését abban. Barbara M. Jones, aki szakértőként vett részt a fenti dokumentum létrehozásában, erről szóló cikkében hangsúlyozza, hogy a „biztonságos tereket” szorgalmazó diákokat világjobbító szándék vezérli, ám meg kell nekik mutatni, hogy a cenzúra révén akadályokat teremtenek mások számára.⁸⁰

Susan P. Robbins a szociális munkások képzésével kapcsolatban felveti, hogy a „nyugalom megzavarására alkalmas” tananyagrészek száműzésére irányuló követelések túlmutatnak a szólásszabadság, illetve az oktatói szabadság kérdéskörén, ugyanis a szociális munkások képzése során szükségszerűen ki kell térni szinte az összes olyan témára, amelyet potenciálisan traumatizáló hatásúnak szoktak tartani. Robbins szerint erről előzetesen tájékoztatni kellene a képzésre jelentkezőket – saját érdekükben is –, akik ily módon tájékozott döntést hozhatnának arról, hogy vállalni tudják-e a képzési követelményeket, illetve mindazt, ami a szociális munkával mint hivatással jár.⁸¹ Melissa Redmond fél évtizeddel korábban ugyancsak a szociális munkások képzése kapcsán vetette fel, hogy az osztálytermeknek nem kell „biztonságos tereknek” lenniük; ellenkezőleg, az oktatás során a tanárok tudatosan, pedagógiai célból törekedhetnek az érzelmi-intellektuális „diszkomfort” fenntartására.⁸²

⁷⁷ Sigal R. BEN-PORATH: *Free Speech on Campus*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2017.

⁷⁸ Vikram David AMAR – Alan E. BROWNSTEIN: A Close-up, Modern Look at First Amendment Academic Freedom Rights of Public College Students and Faculty. 101 *Minnesota Law Review* (2017) 5, 1984.

⁷⁹ AAUP (American Association of University Professors): On Trigger Warnings (Report Drafted by a Subcommittee of Committee A on Academic Freedom and Tenure in August 2014 and Approved by Committee A).

⁸⁰ Barbara M. JONES: Writing Policy About Trigger Warnings: The Experience of the American Association of University Professors and the American Library Association. In: Emily J. M. KNOX (szerk.): *Trigger Warnings: History, Theory, Context*. Lanham, Rowman & Littlefield, 2017. 123.

⁸¹ Susan P. ROBBINS: From the Editor – Sticks and Stones: Trigger warnings, Microaggressions, and Political correctness. 52 *Journal of Social Work Education* (2016) 1, 1.

⁸² Melissa REDMOND (2010): Safe Space Oddity: Revisiting Critical Pedagogy. 30 *Journal of Teaching In Social Work* (2010) 1, 1.

Howard Gillman és Erwin Chemerinsky 2016-os publicisztikájukban a fiatalok nevelésének fontosságára hívják fel a figyelmet: véleményük szerint a szólásszabadságot nem támogató diákokat tanítani kell, nem pedig „kicikizni” vagy ignorálni. Arról számolnak be, hogy egyetemi oktatóként milyen meglepetést okozott nekik, hogy egy kurzus során a diákcsoport gyakorlati állt ki egyhangúlag a véleménynyilvánítás szabadságának széles körű korlátozása mellett. Ennek hátterében szerintük az áll, hogy a mai fiataloknak sokkal több tapasztalatuk van a gyűlölködő beszéd és a zaklatás negatív pszichés hatásairól, mint a véleményszabadság korlátozása által okozott társadalmi károkról. Önmagában mit sem ér arra biztatni a fiatalokat, hogy „legyenek keményebbek”: az arra vonatkozó tudásukat kell növelni, hogy mi volt a jelentősége a szólásszabadságnak a történelem során, például a 20. században a polgárjogi vagy háborúellenes mozgalmak tekintetében.⁸³

Az egyetemi szólásszabadság válságára adott válaszkísérletek körében 2017 tavaszán azok a hírek jelentik a legfrissebb fejleményt, amelyek szerint a brit kormány oktatási ügyekért felelős minisztere, Jo Johnson „ösztönözné” az egyetemeket arra, hogy kódexeket vezessenek be a szólásszabadság védelmében. A *Spiked* című online folyóirat szerzője, Emily Dinsmore szerint viszont az ilyen jellegű kormányzati beavatkozás éppen ellentétes lenne a szabadságjogok védelmének elvével: egyfelől kívánatos lenne, ha az érintett felsőoktatási szereplők belülről jövő indíttatásból törekednének a szabadságjogok védelmére; másfelől tapasztalatai szerint a szólásszabadság biztosítása érdekében bevezetett szabályzatok olyan kitételeket tartalmazhatnak a nem megengedett („támadó”, „provokatív” stb.) megnyilvánulásokra vonatkozóan, amelyek révén a szólás korlátozásának eszközeivé válhatnak. Továbbá úgy látja, hogy a szóban forgó miniszter erkölcsileg diszkvalifikálta magát a kérdéskörben a Prevent elnevezésű felsőoktatási program bevezetése révén, amely a „radikalizáció” megelőzését célozva lényegében cenzúrárt valósít meg.⁸⁴

4. Elemző megközelítések

A tanulmány fókuszában a legutóbbi évek nyugati világbeli fejleményei állnak – különös tekintettel az Egyesült Államokra, és szükségszerű figyelemmel a 2016-ban lezajlott elnökválasztás körüli vitákra. Az áttekintés tanulságainak összefoglalása előtt azonban indokoltnak tűnik megemlíteni egy provokatív hatású esszét 2008-ból, amelyet a legutóbbihoz képest kettővel korábbi amerikai választások eredményére, vagyis az első, apai részről afroamerikai származású jelölt, Barack Obama győzelmére reflektálva írt, és jelentetett meg a *New Left Review* című folyóiratban egy amerikai irodalomtudós, Walter Benn Michaels, „A diverzitás ellen” címmel. Írásának fő állítása szerint „[a]z Egyesült Államok társadalmá mára kétségtelenül kevésbé diszkriminatívá vált, mint amilyen a polgárjogi mozgalom és a feminizmus megerősödése előtt volt, de nem vált igazságosabb, nyíltabb és egyenlőbb társadalommá [...] Miért? Mert az egyenlőt-

⁸³ Howard GILLMAN – Erwin CHERMERINSKY: Don't Mock or Ignore Students' Lack of Support for Free Speech. Teach Them. *The Los Angeles Times*, 2016. március 31. <http://www.latimes.com/opinion/op-ed/la-oe-chemerinsky-gillman-free-speech-on-campus-20160331-story.html>

⁸⁴ Emily DINSMORE: Codes Won't Defeat Campus Censorship. *Spiked-Online*, 2017. március 27. <http://www.spiked-online.com/newsite/article/codes-wont-defeat-campus-censorship/19603#.WenrT4ixXcc>

lenségek fő termelője manapság nem a diszkrimináció, hanem a kizsákmányolás.”⁸⁵ Ezzel összefüggésben a rasszizmus és a szexizmus feletti (részleges) győzelmet Michaels a neoliberalizmus, illetve egy olyan igazságosság-felfogás felülkerekedésének tekinti, amelynek „nincs semmi gondja az egyenlőtlenséggel, amennyiben a [rendszer] haszonélvező rétege az áldozatokhoz hasonlóan diverz faji és nemi szempontból”;⁸⁶ a felsőoktatás terén zajló folyamatokra vonatkozóan pedig megjegyzi, hogy „[a] liberálisok azok az emberek, akik elhiszik, hogy az amerikai egyetemek és főiskolák nyitottabbá váltak, noha ezek a helyek egyre inkább, már szinte kizárólag gazdag gyerekekkel vannak tele – és amiatt [hiszik el], mert manapság több a gazdag gyerekek között a színesbőrű.”⁸⁷

A „szinte kizárólag gazdag gyerekek” említése kapcsán, visszatekintve a hallgatói követelésekre adott reakciókra, érdemes felidézni Aviva Chomsky észrevételeit,⁸⁸ aki szerint a szelektív médiafigyelem következtében torzított kép alakult ki az amerikai diákmozgalmakról: mivel a rasszizmussal és a szexizmussal kapcsolatos történetek Amerikában élénk társadalmi érdeklődésre tarthatnak számot, a sajtó elsősorban ezekről – vagyis az ‘identitáspolitikai’ jellegű kezdeményezésekről tudósít, illetve a ‘politikai korrektséget’ és a szólásszabadság fenyegetettségét tematizálja. Mindeközben a hallgatóknak azok a kezdeményezései, amelyek – Nancy Fraser kategóriáit véve alapul – a társadalmi igazságosság kapcsán inkább a források újraelosztására irányulnak, gyakorlatilag láthatatlanok és visszhangtalanok maradnak: ilyenek azok a követelések, amelyek a tandíjak mérséklésére vagy a kampuszokon dolgozók fizetésének emelésére vonatkoznak, vagy például arra, hogy az egyetemek vonják ki befektetéseiket a börtönököt üzemeltető magáncégekbe.

Brendan O’Neill a *Spiked Online* felületén 2015 novemberében (a Yale Egyetemen történt „Halloween-incidens” apropójából) közzétett publicisztikájában kritikával illeti a „hópehelyezést”, vagyis azt a keretezést, amely az aktivista diákok túlérzékenységet állítja a középpontba és figurázza ki – nemcsak azért, mert véleménye szerint az egyetemisták többsége nem túlérzékeny, de főleg azért, mert a jelenkor fiatal aktivistáinak túlérzékenységi reakciói szerinte nem a semmiből jönnek, hanem a megelőző generáció aktivizmusának folyamánai.⁸⁹

5. Következtetések

A témaválasztással kapcsolatban utólagosan megjegyzendő, hogy a bemutatott viták távolinak és szélsőségesnek tűnhetnek a saját tágabb társadalmi közegükben is; főleg azok, amelyek szorosabban kapcsolódnak a felsőoktatás világához. Feltehető például, hogy az amerikai lakosság körében azok, akiknek a közvetlen környezetében sem egyetemi hallgatók, sem egyetemi oktatók

⁸⁵ Walter Benn MICHAELS: Against Diversity. 52 *New Left Review* (2008) July–August. 34–34.

⁸⁶ Uo. 34.

⁸⁷ Uo. 35.

⁸⁸ CHOMSKY i. m. (12. lj.).

⁸⁹ Brendan O’NEILL: The ‘Yale snowflakes’: who made these monsters? These little tyrants are the bastard offspring of older radicals. *Spiked-Online*, 2015. november 9. <http://www.spiked-online.com/newsite/article/the-yale-snowflakes-who-made-these-monsters/17613#.WeYV5ztx3cc>

nincsenek, ugyanúgy a médiából értesülnek például a „biztonságos terek” követeléséről, mint a magyarországi nagyközönség. (Ugyanakkor a „kulturális elbirtoklás” fogalma az egyetemek falain kívül – a tömegkultúra közegeiben, például egyes popzenei előadók kapcsán – is felmerült már az Egyesült Államokban.) A média – főként a tömegmédia – figyelme pedig nyilvánvalóan szelektív: az extrém jelenségek, illetve az egzaltált követelések felé fordul.

Magyarországra az észak-amerikai és nagy-britanniai fejleményekről szóló tudósítások többnyire közéleti portálok, blogok felületén keresztül jutottak el az érdeklődőkhöz.⁹⁰ Ami pedig a hazai helyzetet illeti, ha be is indultak esetleg hasonló folyamatok magyarországi felsőoktatási szintereken, illetve történtek is hasonló incidensek, azok a mainstream sajtó ingerküszöbét eddig még nem érték el. 2016 őszén egy budapesti szórakozóhely, a VIII. kerületben alternatív közösségi térként működő Auróra klubhoz kötődően alakult ki az első (dokumentált) magyar „biztonságos tér”-vita, amikor egy zenés-táncos rendezvény szervezői előzetesen közzétettek egy „házirendet” a következő kitételekkel: „Azzal hogy belépsz ebbe a térbe, elfogadod a ‘biztonságosabb térre’ vonatkozó rendünket. [...] kerüljétek azokat a gesztusokat és szóbeli megnyilvánulásokat, melyek a rasszizmus, az osztály-alapú megkülönböztetés, a transzfóbia, a szexizmus és a nőgyűlölet (beleértve a *slut-shaming*⁹¹ és a szexmunkás ellenes kijelentéseket [sic!]) fenntartását szolgálják. [...] ha látod, hogy valaki nem tartja tiszteletben a rendünket, akkor reagálj rá. Ha ez nem esik jól neked, kérj segítséget egy szervezőtől!”⁹² Az Auróra-beli rendezvény koncepcióját néhány közéleti blog felületén – például a *Reflektor.hu*-n⁹³ – megjelent írás problematizálta a mintául szolgáló nyugati kezdeményezések hatására, veszélyeire utalva.

Kétségtelen, hogy Magyarországon is releváns a ‘politikai korrektséggel’ összefüggésben emlegetett, nyugati egyetemisták által napirendre tűzött követelések iránti figyelem fenntartása. Különösen azoknak a jelenségeknek a megértése lenne fontos, amelyek során a különböző emancipációs – például nőjogi vagy antirasszista – mozgalmak keretei között kialakított aktivista koncepciók újraértelmezett változatát éppen azok ellen az eszmék és célok, illetve személyek ellen fordították, amelyek/akik nem is olyan régen az eredeti koncepciók háttérében álltak. Erre szolgálnak példaként azok a fent bemutatott kezdeményezések, amelyek előbbre helyezik azt a szempontot, hogy a jogásznak vagy szociális munkásnak készülő hallgatókat megóvják az esetlegesen traumatizáló tartalmaktól, mint azt a célt, hogy a jövőbeli szakemberek felkészülten tudjanak szolgáltatást nyújtani ügyfeleiknek, köztük a jogsértést, erőszakot, traumát átélteknek is. Az ilyen és ehhez hasonló, meglepő ‘politikai korrektségekre’ egyelőre egy vulgáris kifejezés tűnik a leginkább találónak: ilyen lehet az, amikor „a fagyaltat visszanyal”.

⁹⁰ L. többek között: SZILVAY Gergely: A korrektség cenzorai: itt a túlérzékenység szektája. *Mandiner.hu*, 2015. november 17. http://mandiner.hu/cikk/20151117_szilvay_gergely_a_korrekstseg_cenzorai_itt_a_tulerzekenyseg_szektajaja; [plankog]: Az amerikai egyetemistákra ráomlik a politikailag korrekt álomvilág. *444.hu*, 2015. november 12. <https://444.hu/2015/11/12/az-amerikai-egyetemistakra-raomlik-a-politikailag-korrekt-alomvilag>

⁹¹ A kifejezés hozzávetőleges magyar fordítása „ribancszégyenítés”; olyan megnyilvánulásokra utalnak vele, amikor egyes nőket, illetve a nőket a szexualitásuk kapcsán próbálnak megszégyeníteni, lejáratni, kellemetlen helyzetbe hozni.

⁹² Közzétéve a rendezvény Facebook-oldalán: <https://www.facebook.com/events/1155901527831053/permalink/1168678876553318/>

⁹³ WEISS Eszter: Copy paste aktivizmus. *Reflektor.hu*, 2016. október 20. <http://reflektor.hu/velemeny/weiss-eszter-copypaste-aktivizmus>

Annak megértéséhez, hogy mindegyik miként kerülhetett sor, pontosabb elemzési eszközre, illetve további szempontokra, elmélyültebb párbeszédre lenne szükség – ami viszont feltehetőleg nemcsak a jelen írás középpontjába helyezett jelenségek megértését segíthetné, hanem hozzájárulhatna általában azoknak a folyamatoknak a feltárásához, amelyek a második világháborút követően kialakult emberi jogi konszenzus egyre érzékelhetőbb széttöredezéséhez vezettek a 2010-es évek közepére. Ennek a tendenciának ugyanis fontos vetülete a nyugati világban az alapjogi/emberi jogi keretezés vulgarizálódása: az „emberijog-sértés kiáltása” az élet egyre több területén és az esetek egyre tágabb körében, amelyek során egyesek lelki fájdalmat, frusztrációt vagy érdeksérelmet szenvednek el.
